

32. Третьяков В. Социальная справедливость и привилегии: как совмещаются эти понятия / В. Третьяков // Московские новости. – 1988. – 3 июля. – С. 21.
33. Там само.
34. Довганов В. Справедливость или уравниловка? / В. Довганов // Известия. – 1989. – 10 декабря. – С. 4.
35. Цит. за: Там само.
36. За даними статистики, наведеними напередодні ліквідації Четвертого управління, щороку 130 млн рублів витрачались приблизно на 70 тис. чиновників. Лікарі, які обслуговували Четверте управління, також були в привілейованому становищі, отримуючи заробітну платню на 25% вищу, ніж їхні колеги. Див. наприклад: Киселёв С. Конец Четвёртого управления? / С. Киселёв // Комсомольская правда. – 1990. – 14 февраля. – С. 1.
37. Сообщение Комиссии по рассмотрению привилегий, которыми пользуются отдельные категории граждан // Правда. – 1989. – 25 декабря. – С. 2.
38. Третьяков В. Социальная справедливость и привилегии: как совмещаются эти понятия / В. Третьяков // Московские новости. – 1988. – 3 июля. – С. 21.
39. Сообщение Комиссии по рассмотрению привилегий, которыми пользуются отдельные категории граждан // Правда. – 1989. – 25 декабря. – С. 2.
40. Виктор В. Для кого персональная? / В. Виктор // Правда. – 1989. – 15 сентября. – С. 3.
41. Сообщение Комиссии по рассмотрению привилегий, которыми пользуются отдельные категории граждан // Правда. – 1989. – 25 декабря. – С. 2.
42. Довганов В. Справедливость или уравниловка? / В. Довганов // Известия. – 1989. – 10 декабря. – С. 4.
43. Soviet envoy Primakov draws criticism for perks // AD: Moscow. – 1990. – November 10 / HU-OSA. – 300/85/12/243.
44. Шевченко П. Тьма привилегий / П. Шевченко // Комсомольское знамя. – 1991. – 28 мая. – С. 9.
45. Див. статті про «нові привілеї»: Богоделов В. За что боролсь: новые охотники за новыми привилегиями? / В. Богоделов // Рабочая трибуна. – 1990. – 4 декабря. – С. 4; Бреус Ф. Кто снимет сливки с перестройки? / Ф. Бреус // UAN. – 1991. – January 2 / HU-OSA. – 300/85/12/243.
46. Постановление Президиума Верховного Совета РСФСР «О привилегиях в РСФСР» (17 июля 1990) / HU-OSA. – 300/85/12/243.
47. Cornwell S. Yeltsin signs decree to end Russia's official perks / S. Cornwell // Reuter: Moscow. – 1990. – July 19 / HU-OSA. – 300/85/12/243.
48. Цит. за: Шевченко П. Тьма привилегий / П. Шевченко // Комсомольское знамя. – 1991. – 28 мая. – С. 9.
49. Памфилова Е. Существующая система привилегий устраивает и многих действующих ныне политиков / Е. Памфилова // USSR Today. Soviet Media News and Features Digest. – 1991. – October 22. – P. 13.

N. Shlikhta

“NOMENCLATURE” AND ITS PRIVILEGES IN THE DISCUSSIONS OF THE PERESTROIKA PERIOD (VIEW OF SOVIET AND WESTERN JOURNALISTS)

Drawing from numerous publications in the Soviet press and Western research materials of the perestroika period, the author examines a public discussion taken place in the period over the “nomenclature” privileges. Special attention is given to the evolution of the concept of “nomenclature” during the perestroika. The article attempts at analyzing the character and consequences of the struggle against the privileges of “nomenclature” officially proclaimed by Mikhail Gorbachev.

УДК 94(437.1):94(437.6)“1993/2005”

Андрейко В. І.

ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті аналізуються основні засади економічної інтеграції Словачької Республіки до Європейського Союзу. Зазначено, що система двостороннього міждержавного співробітництва довела свою ефективність на шляху до загальноєвропейських та євроатлантичних структур.

Словацька Республіка належить до групи постсоціалістичних країн, що досягли найбільших успіхів у системній суспільно-політичній трансформації перехідного постсоціалістичного періоду 1990-х – початку 2000-х рр. Опинившись у новій геополітичній і внутрішній суспільній

реальності, СР шукала і знаходила свої шляхи розвитку держави й суспільства. Зокрема, це – формування демократичних політичних інститутів і відповідних органів системи влади; перехід від «соціалістичної» до ринкової економіки; розбудова ефективного і спроможного місцевого

самоврядування; подолання диспропорцій у соціальному й економічному розвитку регіонів через нову політику регіоналізації з децентралізацією та деконцентрацією владних повноважень і ресурсів; створення передумов та інституцій громадського суспільства; політична й економічна інтеграція до спільнот демократично розвинених країн. З огляду на вимоги світових процесів глобалізації, успішний розвиток держав, що об'єдналися у Європейський Союз, був потужним мотиваційним чинником для урядів усіх колишніх країн соціалістичного табору і СР зокрема. Тому перспектива членства в ЄС стала наріжним каменем як внутрішньої, так і зовнішньої політики країн Центрально-Східної Європи.

З 1 травня 2004 р. СР є повноправним членом Європейського Союзу. Солідарність і підтримка Чеської Республіки (ЧР) відіграли дуже важливу роль у здійсненні стратегічних загальноєвропейських і євроатлантичних інтеграційних планів СР. Досягнути цієї мети було досить складно, оскільки для набуття членства в ЄС мало було прийняте рішення стосовно цього питання, в країні мусять відбутися правова, економічна, культурна революції. Інтеграційні процеси в економічній і суспільній сферах тривають донині. Менше політичної балаканини – більше реформаторських системних змін у всіх сферах життя країни і громад. При цьому членство в Євросоюзі – не самоціль, а орієнтир створення економічно розвиненого, соціально справедливого, демократичного і громадянського суспільства. Основними перевагами вступу до ЄС є розширення зони стабільності на її території, посилення міжнародних політичних та економічних позицій країни. Активізувавши процеси економічної інтеграції з країнами ЄС, Словачька Республіка отримала можливість брати участь у розв'язанні господарських і економічних питань, сформувався простір для нових інвестицій, залучення новітніх технологій в окремі галузі промисловості, що сприяло конкурентоздатності економіки на світовому ринку. Постійні консультації, погодження позицій і координація кроків на міжнародній арені з найближчим сусідом – Чеською Республікою, забезпечили одночасний вступ цих країн до ЄС.

Безперечно, основним стратегічним напрямом зовнішньоекономічної політики СР в період 1990-х – початку 2000-х рр. було розширення господарських зв'язків з країнами-членами ЄС та європейською спільнотою в цілому [1]. В середині 1990-х рр. ЄС перетворився на основного зовнішньоекономічного партнера СР і питома вага Євроспільноти в загальному обсязі словацької зовнішньої торгівлі на кінець 1990-х рр. перевищила 55 % [2].

Європейська спільнота і Чехословаччина встановили дипломатичні відносини ще за існування комуністичного режиму і планово-централізованої економіки – у вересні 1988 р. У квітні 1989 р. набула чинності 4-річна Торговельна угода між ЄС і ЧССР про промислові виробу. За нового державно-політичного режиму, який утвердився в Чехословаччині після листопадової демократичної революції (1989 р.), ЄС підписав Угоду про торгівлю і співробітництво в 1990 р. Асоційована угода між Чеською і Словачькою Федеративною Республікою і ЄС, іменована Європейською Угодою, була укладена 16 грудня 1991 р. Для швидкої реалізації економічного блоку домовленостей з 1 березня 1992 р. через спеціальну Тимчасову угоду почався процес формування режиму вільної торгівлі між Чехословаччиною та ЄС, розрахований на 10-річний перехідний період. Скориговані положення Тимчасової угоди про торгівлю фактично поширювалися і на незалежну ЧР до кінця 1990-х рр. [3].

Після розпаду Чехословаччини і виникнення з 1 січня 1993 р. двох нових незалежних держав – Чеської Республіки і Словачької Республіки, ЄС змушений був укласти нові окремі асоційовані угоди з кожною з них.

В економічній інтеграції Словаччини до ЄС можна виокремити такі фази: перша – 1993–1997 рр. (коли не було цілеспрямованої зовнішньої політики щодо підготовки вступу до ЄС); друга – 1998–1999 рр. (період кардинальних змін і активізації дипломатичної діяльності); третя – 1999–2003 рр. (участь у передвступних програмах ЄС, таких як: PHARE, PHARE CBC, ISPA, SAPARD); четверта – 2004–2006 рр. (період безпосереднього вступу і початку активної діяльності в ЄС); п'ята – 2007–2013 рр. (коли в країні діють програми, повністю адаптовані до вимог країн ЄС).

Важливе значення для європейської інтеграції мала Угода про асоціацію між ЄС та СР, яку було підписано в Люксембурзі 4 жовтня 1993 р., де розглядалися завдання, від яких залежала швидкість і ефективність набуття членства. Встановлення чітких критеріїв членства стало основою для подачі СР у 1995 р. офіційної заяви з проханням прийняти до ЄС.

На Люксембурзькому засіданні Європейської Ради у грудні 1997 р. було оголошено список держав, які найсерйозніше поставилися до виконання копенгагенських критеріїв, однак у цьому переліку не було СР, яка потрапляла до другої хвилі розширення. На переговорах у Брюсселі 30 березня 1998 р. представники Європейської комісії передали представникові уряду СР найважливіший для вступу до ЄС документ – програму партнерства, на основі якого повинні були

розвиватися двосторонні відносини СР і ЄС. Партнерство мало стати основоположним інструментом, який мобілізував би всі види допомоги в процесі набуття країною членства в ЄС.

Щодо найближчого сусіда СР – Чеської Республіки, то її економічна співпраця з ЄС була більш рівномірною. Наприклад, Європейську Угоду між ЧР і ЄС укладено 4 жовтня 1993 р. на невизначений період, вона набула чинності з 1 лютого 1995 р. Порівняно з текстом попередньої Угоди між ЧСФР і ЄС 1991 р., її було доповнено Статтею 6 – про дотримання громадянських прав, та Статтею 117 – про дії однієї зі сторін у разі невиконання іншою положень Угоди [4].

На засіданні Європейської Ради в Копенгагені у червні 1993 р. вперше було сформульовано так звані копенгагенські критерії членства, які містили такі позиції:

- стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, дотримання прав людини, повагу і захист національних меншин (політичні критерії);
- наявність дієвої ринкової економіки, здатність витримувати конкуренцію і вплив ринкових сил у межах ЄС (економічні критерії);
- здатність узяти на себе зобов'язання, що випливають із членства в ЄС, зокрема чітке дотримання цілей політичного, економічного, валютного союзу;
- існування юридичних і адміністративних структур, які сприяли б впровадженню європейського права.

Отже, основний зміст цих вимог полягав у спробі забезпечити прийняття нових країн до ЄС, але без суттєвого гальмування самого процесу поглиблення політичної й економічної інтеграції.

Європейська Угода 1993 р. між ЧР і ЄС складалася з преамбули і 124 статей, об'єднаних у 9 глав [5]. Складовою частиною Угоди були спільні або односторонні заяви чи додатки, якими, зокрема, визначався режим торгівлі з так званих чутливих товарних позицій – сталь, текстиль, сільськогосподарська продукція.

СР в основному з внутрішньополітичних причин – через одіозність правлячого популістського режиму В. Мечіара 1994–1998 рр., спочатку навіть не була включена – єдиною серед країн Вишеграду до першої хвилі розширення ЄС на Схід (не була прийнята і в 1999 р., на відміну від РП, ЧР і УР, до НАТО).

Після перемоги об'єднаної демократичної опозиції на парламентських виборах 25–26 вересня 1998 р. в СР відбулися швидкі політичні й економічні зміни і країна отримала новий євроінтеграційний шанс – наприкінці 1999 р. була додатково включена до першої групи кандидатів на вступ до ЄС.

Якщо проаналізувати час, реально витрачений Словаччиною на інтенсивну підготовку й отримання згоди керівних структур ЄС і країн-членів ЄС і винесення ними остаточного рішення щодо вступу СР в ЄС та набуття Словаччиною статусу повноправного члена Євроспільноти (як і НАТО), то цей відтинок охоплює лише 1999–2004 рр. Тобто всього шість років.

Не можуть бути вагомим контраргументом твердження, що СР вже з 1993 р. виконувала завдання Асоційованої (Європейської) угоди з ЄС, адже істотних здобутків насамперед в утвердженні принципів суспільно-політичного й економічного розвитку за копенгагенськими критеріями досягнуто не було.

Реформний процес у словацькій економіці загальмувався. Наприклад, велика приватизація в 1994–1998 рр. фактично була призупинена або, точніше, провадилася клановим, політизованим шляхом в інтересах наближеної до правлячих кіл словацької фінансово-промислової олігархічної верхівки. Режим В.Мечіара декларував, що так формується сильний суто словацький національний «капіталотворчий прошарок». Доступ іноземних інвесторів до СР обмежувався. Словаччина самовільно вводила ізоляційні зміни до режиму зовнішньоторговельної діяльності, зокрема, нетарифні обмеження імпорту – загальні додаткові доплати на ввіз товарів, квоти, ліцензії тощо.

У березні 1998 р. Європейська Комісія розпочала офіційні переговори з країнами-кандидатами на вступ до ЄС. СР не потрапила до переліку їх. Тому новосформований наприкінці 1998 р. уряд М. Дзурінди розгорнув надзвичайно активну дипломатичну діяльність з метою добитися від керівних органів ЄС згоди на початок передвступних переговорів із СР. За домовленістю з Брюсселем було створено спеціальний орган – Робочу групу на високому рівні. Вона зосередила свою роботу на прийманні і контролі ключових заходів, які СР повинна була реалізувати, щоб виконати копенгагенські критерії і пріоритетні завдання програми «Партнерство для вступу».

Найголовніше, чого домоглася Словаччина – постійне лобіювання євроатлантичних інтересів і планів СР партнерами по Вишеграду. Словацька сторона ініціювала й координувала кроки щодо наближення до ЄС і НАТО з РП, ЧР і СР. Спільні завдання з підтримки Словаччини регулярно визначалися впродовж 1999–2004 рр. на самітах прем'єрів «вишеградської четвірки». Важливу роль відігравала і тісна взаємодія зовнішньополітичних відомств країн Вишеграду [6].

Через активну дипломатію Словаччина дістала також підтримку провідних країн-членів ЄС. У переговорному процесі з керівними органами

ЄС словацька сторона обрала радше тактику «слухняного учня», намагаючись вчасно і беззаперечно виконувати всі їхні вказівки.

Тому в грудні 1999 рр. саміт ЄС в Гельсінкі включив Словаччину в першу групу кандидатів на вступ до ЄС. Вважалося, що СР вже виконала (протягом одного року) політичні критерії. Можна погодитися, що ситуація у сфері демократії, прав і свобод громадян за рік у СР істотно поліпилася (особливо порівняно зі станом за колишнього мечіарівського режиму).

З погляду економічних критеріїв – створення дієвої, конкурентоспроможної ринкової економіки – постмечіарівська Словаччина ще мала певні недоліки – призупинену купонну приватизацію з невиплаченими населенню коштами, хитку банківсько-фінансову систему зі збанкрутілими банківськими і небанківськими фінансовими інституціями, збитковий аграрний сектор, нерозвинену транспортну інфраструктуру. Попри гучні передвиборчі обіцянки 1998 р., нова влада так і не переглянула результатів політичної приватизації попереднього періоду. Дещо повільніше відкривалися аграрні ринки. Започатковано цей процес Угодою про лібералізацію торгівлі агропродовольчою продукцією, що набула чинності з 1 липня 2000 р. Відповідно до цієї Угоди сторони, по-перше, перейшли до вільної, кількісно не обмеженої торгівлі всіма «нечутливими» сільгосппродуктами і, по-друге, зробили перші кроки з лібералізації торгівлі сільгосппродукцією, що відноситься до категорії «чуттєвої»: двосторонні квоти для торгівлі на безмитній основі і з усуненням експортних субсидій встановлено щодо свинини й сиру, ковбасних виробів, меду, яблучного соку й огірків. Угодою також була передбачена і повна взаємна лібералізація торгівлі продукцією екологічного сільського господарства, але через потребу врегулювати низку питань технічного характеру перехід на безмитний режим торгівлі щодо цих видів сільгосппродукції відбудеться дещо пізніше.

Протягом 1999 р. М. Дзурінда провадив позитивну офіційну зовнішню політику, спрямовану на вступ до ЄС. Депутати Європейського парламенту цілком підтримали новий словацький уряд.

На сесії Європейської Ради в Гельсінкі у грудні 1999 р. вирішено розпочати переговори про вступ СР до ЄС, вважалося, що Словаччина вже виконала політичні критерії, однак проблемним залишалося питання економічної інтеграції [7].

Попри поліпшення відносин Словаччини з ЄС, не все відбувалося легко й успішно. Наприкінці 2000 р. в країні загострилася внутрішньополітична ситуація (зростання безробіття, нестабільний фінансовий стан, падіння популярності

урядової коаліції на чолі з М. Дзуріндою), якою вдало скористався В. Мечіар та ініціював проведення референдуму з питання дострокових парламентських виборів. Однак низька активність виборців сприяла провалу референдуму, що стабілізувало внутрішньополітичне становище у Словаччині [8].

Копенгагенський саміт ЄС у грудні 2002 р. ухвалив рішення про вступ Словаччини з 1 травня 2004 р. до ЄС у складі першої групи десяти країн-кандидатів (так само, як листопадовий саміт НАТО в Празі (2002 р.) затвердив вступ СР у квітні 2004 р. до альянсу).

Отже, проблеми економічного зростання Словаччини коаліційні уряди, очолювані М. Дзуріндою, в 1999–2004 рр. розв'язували в основному за рахунок досить вдалого масового залучення іноземних інвестицій. За попередніми результатами 2004 р., Словаччина має найвищі серед країн-членів Вишеграду темпи приросту ВВП. Перехід у відносинах із західноєвропейськими країнами до нового торгово-економічного режиму активізує інтегрування Чехії і Словаччини в єдиний внутрішній ринок спільноти. Залежність країн від зв'язків з Євросоюзом була ще глибшою, якщо взяти до уваги ступінь відкритості чеської і словацької економіки: за масштабами національного ВВП, експортованого в цей регіон, Чехія поступається серед країн ЦСЄ тільки Словенії, випереджаючи Угорщину і Словаччину й у 1,5–2 рази перевершуючи Польщу і Румунію. Подібні результати дає і порівняння країн ЦСЄ за показником торгового обороту з ЄС на душу населення.

У 2002 р. В. Мечіар знову вирішив позмагатися за посаду прем'єр-міністра. На парламентських виборах його партія отримала найбільшу кількість голосів. Наслідки цієї перемоги могли призвести до небажаних результатів і змін у зовнішній політиці країни. Проте сформувати уряд В. Мечіарові не вдалося. Другий коаліційний уряд М. Дзурінди, сформований за результатами перемоги праволіберальних сил на чергових парламентських виборах 2002 р., провадить винятково правоорієнтовану економічну політику неолібералістського характеру. Реформовано з елементами переходу на платну основу систему охорони здоров'я. Аналогічна модель готувалася і в системі освіти. Було розгорнуто пенсійну реформу і введено додаткове пенсійне (обов'язкове, на комерційній основі) страхування. «Оздоровлено» за бюджетні кошти банківську систему. Завершується приватизація стратегічних об'єктів держвласності і природних монополій.

М. Дзурінда перейняв ініціативу і взявся відповідати за ситуацію, яка склалася, на що дуже позитивно зреагували в ЄС, оскільки протягом

1999–2003 рр. СР зуміла виконати майже всі поставлені перед нею завдання. Словакам вдалося підвищити середній рівень заробітної плати, зменшити кількість безробітних та імплементувати своє законодавство відповідно до європейських норм. Під час переговорів з Брюсселем Братислава дипломатичним шляхом домогалася дотацій для розвитку сільського господарства й інших галузей економіки. Словацькі політики та дипломати сказали своє вагоме слово, тепер черга була за народом Словаччини [9].

У СР 16–17 травня 2003 р. відбувся референдум щодо вступу до ЄС, в якому взяло участь 52,15 % громадян. З них 92,46 % словаків віддали свої голоси «за» і лише 6,2 % були «проти». Результати референдуму позитивно сприйняли як словацькі політичні діячі, так і представники ЄС [10]. Прем'єр-міністр М. Дзурінда прокоментував рішення словаків так: у країни є один шлях – шлях

до Європи. «Чорна діра» – так називала СР держсекретар США Мадлен Олбрайт. Рівень життя в країні був значно нижчим, ніж у сусідів. Але відтоді Братислава змогла довести, що достойна бути членом європейської сім'ї й мати свою «зірочку» на прапорі ЄС. Словаччина входить до п'ятірки найрозвиненіших (з колишніх соціалістичних) країн, яка виконала величезну трансформаційну роботу на шляху європейської інтеграції, чим ознаменувала перехід до нового етапу існування своєї країни в межах розширеної Європи і єдиного внутрішнього ринку та політико-безпекового простору ЄС [11].

Таку економічну політику словацької влади цілком схвалювали керівні органи ЄС і міжнародні фінансові інституції, які вважають Словаччину найбільш прореформною країною серед нових членів ЄС і першим з-поміж них претендентом на вступ до євросони та введення євро.

1. Černoch P. Cesta do EU: Východní rozšíření Evropské unie a Česká republika v období 1990–2004. / Černoch P. – Praha : Linde, 2003.
2. Figeľ J. Slovensko na ceste do Európskej únie. Kapitoly a súvislosti / J. Figeľ, M. Adamiš – Bratislava : UV SR, 2003.
3. Had M. Evropská Společenství. První pilíř Evropské unie / M. Had, L. Urban. – Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 1997.
4. Там само.
5. Evropská dohoda. – Режим доступу : <http://www.evropska-unie.cz/art.asp?id=293>. – Назва з екрана.
6. Вагнер П. Десять вопросов по поводу десятой годовщины основания Вышеградской группы / П. Вагнер, М. Сваровски // Добро пожаловать в Сердце Европы. – Прага, 2001. – С. 4–9.
7. Мельникова І. М. Розвиток відносин України з країнами Центральної та Південно-Східної Європи (90-ті роки ХХ ст.) / І. М. Мельникова, А. Ю. Мартинов // Україна і Європа (1990–2000). Ч. 1. Україна в міжнародних відносинах з країнами Центральної та Південно-Східної Європи. Анотована історична хроніка – К., 2001.
8. Vladimír Bilčík // Slovenska cesta do Európskej unie – vyvin po vol'bach 1998.
9. Referendum o vstupe Slovenskej republiky do Európskej unie. – Режим доступу : www.government.gov.sk. – Назва з екрана.
10. Там само.
11. Pravda. – 2004. – 13 mája.

V. Andreiko

THE PROBLEMS OF THE ECONOMIC INTEGRATION OF THE SLOVAK REPUBLIC TO THE EUROPEAN UNION

The article examines the major principles of the economic integration of the Slovak Republic to the European Union. The author points that the system of bilateral state-to-state cooperation proved to work effectively on the road to European structures.